

Merja Komu ja Katri Hellsten
Luottamus ihmisiin ja luottamus instituutioihin Euroopassa

Kirjoittajat

Merja Komu, tutkimusassistentti
Kelan tutkimusosasto
merja.komu@kela.fi

Katri Hellsten, VTT, dosentti
katri.hellsten@welho.com

© Kirjoittajat ja Kelan tutkimusosasto

Nettityöpapereita-sarjan julkaisut ovat keskustelun avauksia tai alustavia tutkimusraportteja.

www.kela.fi/tutkimus

Helsinki 2010

Sisältö

Johdanto.....	5
Mistä luottamus syntyy?.....	6
Luottamus vaihtelee eri ajankohtina	8
Yleistetyn luottamuksen taso Euroopassa 2000-luvulla.....	9
Mikä voisi selittää eroja luottamuksessa?	11
Yksilölliset tekijät.....	11
Kulttuuriset tekijät	12
Luottamus instituutioihin.....	13
Lopuksi.....	18
Lähteet	19
Liitetaulukot	21

Johdanto

Yhteiskuntatutkijoiden kesken on varsin suuri yksimielisyys siitä, että yhteiskunnallisella luottamuksella on tärkeä merkitys poliittisessa, taloudellisessa ja sosiaalisessa elämässä (esim. Granovetter 1985; Gambetta 1988; Putnam 1993; Coleman 1990; Seligman 2000; Uslaner 2002; Freitag 2003; Delhey ja Newton 2003; Rothstein ja Uslaner 2005). Yhteiskunnallinen luottamus ymmärretään kansalaisten uskoksi siihen, että toiset henkilöt tai instituutiot eivät tietoisesti tai tahallisesti aiheuta harmia tai vahingoita heitä, jos voivat välttää sen ja ottavat parhaimmillaan huomioon heidän intressinsä mikäli mahdollista (Freitag 2003; Delhey ja Newton 2003; Halvorsen 2005). Yhteiskunnallisen luottamuksen uskotaan olevan yhteydessä moniin positiivisiin asioihin. Sen katsotaan edistävän taloudellista kasvua ja tehokkuutta markkinataloudessa, julkisten hyödykkeiden tuottamista, sosiaalista integraatiota, yhteistyötä ja harmoniaa, demokraattista vakautta sekä kehitystä ja jopa henkilökohtaista elämäntyytyväisyyttä, hyvää terveyttä ja pitkäikäisyyttä. Sitä pidetään sosiaalisen pääoman pääkomponenttina ja käytetään yleensä sen pääindikaattorina. (Freitag 2003; Delhey ja Newton 2003.) Ryhmä pohjoismaisia taloustieteilijöitä korostaa myös luottamuksen merkitystä pohjoismaisen mallin menestystarinassa tämänhetkistä lamaa edeltäneen kymmenvuotiskauden aikana. Mallin perustan katsotaan olevan yhdistelmä kollektiivista riskien jakoa, ja avoimuutta globalisaatiolle sekä näiden kahden elementin toisiaan tukevaa vuorovaikutusta. Vuorovaikutuksen perustana on laaja-alainen luottamus sekä kansalaisten kesken että luottamus julkisiin instituutioihin – ja tunne reiluudesta, joka on yhteydessä hyvinvointivaltion (koulutus, sosiaalipolitiikka) tasa-arvopäämääriin. (Andersen ym. 2007, 11–15; Gylfason ym. 2010.)

Yhteiskunnallisella luottamuksella tarkoitetaan yhtäältä toisiin ihmisiin kohdistuvaa luottamusta sekä toisaalta instituutioita ja abstrakteja systeemejä kohtaan tunnettua luottamusta (Seligman 2000 46–48; Kotkavirta 2000, 59). Ihmisten välinen luottamus erotellaan taas yleistyneeseen (*generalized*) ja erityiseen (*particularized*) luottamukseen. Yleistynyt luottamus kohdistuu yleisemmin myös muihin kuin jo ennestään tunnettuihin henkilöihin. Erityinen luottamus taas kohdistuu henkilön itsensä kanssa samankaltaisiin henkilöihin, sellaisiin jotka hän tuntee. (Iisakka 2006, 25.) Institutionaalinen luottamus viittaa tavallisesti mahdollisimman lähellä valtion ydintehtäviä olevien yhteiskunnallisten laitosten saamaan tukeen väestöltä (Freitag 2003; Uslaner 2008).

On väitetty, että luottamus julkisiin instituutioihin ja poliittinen luottamus olisivat vähenevässä (esim. Bäck 2006, 41; Newton 2008). Väittämä ei kuitenkaan ole saanut kiistatonta empiiristä tukea väestön arvoja ja mielipiteitä koskevista tutkimuksista. Luottamuksen tasossa

on suurta vaihtelua maiden välillä. (Rothstein ja Uslaner 2006.) Mitään yleistä ja yhdenmukaista trendiä luottamuksen heikkenemiseen ei myöskään ole Wil Artsin ja Loek Halmanin (2004, 40–41) mukaan nähtävissä. He ovat eurooppalaisen arvotutkimuksen (European Values Survey) aineistojen pohjalta vertailleet luottamuksen tasoa Euroopan eri maissa vuosina 1981–1990 ja 1991–1999. Luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin pysyi Euroopassa tasaisena tai lisääntyi kyseisenä aikana, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Luottamuksen tasossa esiintyy kuitenkin maittain huomattavaa vaihtelua, oli sitten kyse luottamuksesta ihmisiin tai luottamuksesta instituutioihin.

Tässä artikkelissa tarkastellaan sosiaalisen (yleistetyn) luottamuksen kehitystä Euroopassa pääasiassa 2000-luvulla ja maiden välisiä eroja sekä etsitään luottamukseen mahdollisesti yhteydessä olevia yksilötason tekijöitä. Sen lisäksi tarkastellaan poliittista luottamusta eli luottamusta keskeisiin poliittisiin instituutioihin. Pääpaino on siinä, millaista kehitys on ollut Pohjoismaissa verrattuna trendeihin muissa maissa.

Mistä luottamus syntyy?

Yksi keskeinen kysymys luottamuksessa on se, miten luottamus syntyy, mikä selittää luottamusta tai luottamuksen puutetta ja miksi joissakin maissa kansalaiset ovat paljon luottavampia kuin toisissa maissa? On olemassa kaksi luottamusta koskevaa ajattelukoulukuntaa. Ensimmäisen koulukunnan mukaan luottamus on yksilön ominaisuus ja se liittyy ihmisen luonteenpiirteisiin – joko persoonallisuuden ydin ominaisuuksiin tai yksilön sosiaalisiin tai demografisiin ominaisuuksiin, kuten luokka, koulutus, tulot, ikä ja sukupuoli. Delhey ja Newton (2003) tekevät tämän koulukunnan sisällä eron yhtäältä sosiaalipsykologisten teorioiden sekä toisaalta sosiaalisen menestyksen ja hyvinvoinnin teorioiden kannattajien välillä. Edelliset korostavat lapsuuden socialisaatiota ja jälkimmäiset aikuisen elämän kokemuksia.

Toinen koulukunta väittää, että sosiaalinen luottamus ei ole yksilöiden, vaan yhteiskuntien ominaisuus. Tämän näkemyksen mukaan luottamuksen tutkimus edellyttää yhteiskuntien ja niiden keskeisten instituutioiden ominaisuuksiin keskittyvää lähestymistapaa. Vastaukset ihmisten välistä luottamusta koskevaan standardikysymykseen (”Tuntuuko teistä yleisesti ottaen siltä, että useimpiin ihmisiin voi luottaa, vai että koskaan ei voi olla riittävän varovainen”) kertovat vähemmän yksilöiden persoonallisuudesta kuin siitä, kuinka he arvioivat yhteiskunnan luotettavuutta. Luottamus on kokemusten tuote, ja me muokkaamme ja päivitämme jatkuvasti luottamuksen ja epäluottamuksen tunteitamme vastauksena muuttu-

viin oloihin. Klassinen näkemys on, että yhteiskunta, jossa on laaja ja monipuolinen vapaaehtoisten yhdistysten ja organisaatioiden järjestelmä, joiden toimintaan kansalaiset osallistuvat, luo luottamusta. Toisten mukaan ihmisten välisen luottamuksen syntyyn vaikuttaa se, miten julkiset instituutiot ja erityisesti politiikkaa toimeenpanevat, hallinnolliset instituutiot toimivat. (Putnam 2000; Delhey ja Newton 2003; vrt. Rothstein 2005, 108.)

Yleinen, ihmisten välinen luottamus ja luottamus instituutioihin ovat yhteydessä toisiinsa. Ne jotka luottavat yleensä ihmisiin, luottavat myös instituutioihin. Osa tutkijoista näkee kuitenkin asian toisinpäin. Kumlinin ja Rothsteinin (2005; ks. myös Rothstein ja Stolle 2007) mukaan valtio ja sen organisaatiot voivat luoda tai rapauttaa ihmisten välistä luottamusta, koska ne toimivat luotettavuuden mallina. Yleiseen luottamukseen liittyvä pulmallinen kysymys on miten se syntyy. Empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet korkeintaan heikon yhteyden vapaaehtoisten järjestöjen jäsenyyden ja sosiaalisen luottamuksen kehityksen välillä. Lisäksi luottamus ei korreloi vahvasti tavanomaisten sosioekonomisten tekijöiden (tulot, koulutus, sukupuoli, ikä jne.) kanssa. On myös havaittu heikko ja epätasainen yhteys yleisen luottamuksen ja institutionaalisen luottamuksen välillä. (Freitag 2003, 945.) Luottamusta koskevaa tutkimusta kiusaa syyn ja seurauksen ongelma, luottamusta koskeviin teorioihin ja empiirisiin tuloksiin liittyy vakava kana vai muna -ongelma. (Delhey ja Newton 2003, 102.) Freitag (2003, 954) on World Values Survey (WVS) -aineistoa käyttäen kuitenkin havainnut, että vahva luottamus instituutioihin edistää ihmisten välisen luottamuksen todennäköisyyttä (vrt. myös Schyns ja Koop 2009). Halvorsen (2005) puolestaan on löytänyt näyttöä siitä, että yleinen luottamus on yhteydessä siihen hyvinvointivaltiotyyppiin, johon henkilö kuuluu. Korkeimmat luottamustasot ovat olleet Pohjoismaissa.

Rothsteinin ja Stollen (2007) mukaan yhteiskuntaa korostavat lähestymistavat ovat teoreettisesti täsmentämättömiä ja niistä puuttuu riittävä empiirinen testaus. Toistaiseksi ei ole myöskään täsmennetty, minkä tyyppiset instituutiot ovat tärkeitä ja kuinka ne toimivat yleisen luottamuksen luomisessa. Tarvitaan tietoa siitä, mitkä poliittiset instituutiot ovat tärkeitä luottamuksen luomisessa. Rothstein ja Stolle erottavat luottamuksen poliittisen järjestelmän edustuksellisiin instituutioihin (puolueet, parlamentit, hallitukset yms.) ja luottamuksen toimeenpaneviin instituutioihin. Puolueen, joka on hallitusvastuussa tai enemmistönä parlamentissa, oletetaan toteuttavan ideologiaansa. Siten kansalaisten, jotka tukevat sen ideologiaa, oletetaan luottavan siihen, kun taas kansalaiset, jotka vastustavat sen ideologiaa, raportoivat todennäköisesti luottamuksen puutteesta. On epätodennäköistä, että tämän tyyppinen luottamus tai epäluottamus vaikuttaisi yleiseen luottamukseen. Siksi on usein havaittu heikko yhteys sosiaalisen luottamuksen ja poliittisiin instituutioihin kohdistuvan luottamuksen välillä. Rothstein ja Stolle väittävät, että syy yleisen luottamuksen vaihteluun

löytyy valtion oikeudellisista ja hallinnollisista elimistä kuten poliisista, oikeuslaitoksesta ja muista julkisen politiikan toteutuksesta vastuussa olevista organisaatioista. Syy luottaa virkamiehiin, poliisiin tai hyvinvointivaltion palveluihin on niiden tasapuolisuudessa. Toimeenpanevat instituutiot viestittävät poliittisen kulttuurin periaatteista ja normeista ja muokkaavat siten kansalaisten uskomuksia ja arvoja. Katutason (*street-level*) instituutioiden puolueettomuus ja oikeudenmukaisuus (*fairness*) on institutionaalisen luottamuksen tärkeä dimensio, joka on pidettävä erillään luottamuksesta poliitikoihin, puolueisiin ja ”hallitukseen”. On kyse menettelytavallisesta oikeudenmukaisuudesta. Tutkijat ovat saaneet myös empiiristä tukea väitteelleen. (Rothstein ja Stolle 2007.)

Uslanerin (2008) mukaan kausaalinen linkki on kuitenkin heikko, ja hän painottaa pikemminkin julkisen vallan politiikan kuin rakenteiden merkitystä. Julkisen vallan politiikka voi vaikuttaa taloudelliseen eriarvoisuuteen maassa. Maat, joissa luottamus on korkealla tasolla, käyttävät koulutukseen ja tulojen uudelleenjakoon enemmän kuin vähäisen luottamuksen maat. Rothstein ja Uslaner (2005) ovat osoittaneet yhteyden tasa-arvon ja luottamuksen välillä. Sekä taloudellinen tasa-arvo että mahdollisuuksien tasa-arvo vaikuttavat yleiseen luottamukseen, ja universaali sosiaalipolitiikka on paras keino edistää sellaista tasa-arvoa (vrt. myös Uslaner 2008).

Luottamus heijastaa Uslanerin (2008; vrt. myös Freitag 2006) mukaan myös yhteiskunnan kulttuuria ja ihmisten mahdollisuuksia olla vuorovaikutuksessa keskenään. Yleistetty luottamus heijastaa pikemminkin individualistisia arvoja kuin yhteisöllisiä identiteettejä. Maat, joissa protestanttisten osuus on suuri, ovat individualistisempia kuin katoliset ja islamilaiset maat. Individualistisissa yhteiskunnissa normina on universalismi, jokaista kohdellaan yhdenvertaisesti. Maat, joissa valtaerot ovat pieniä ja jotka ovat individualistisia, näyttävät olevan korkean luottamuksen maita (ks. Hofstede 2001, 217, 238).

Luottamus vaihtelee eri ajankohtina

Olemme tarkastelleet kahdessa aikaisemmassa artikkelissamme sekä yleistä luottamusta että luottamusta instituutioihin Suomessa WVS:n Suomen osa-aineiston avulla (Hellsten ja Komu 2006a ja b). WVS on laaja kansainvälinen tutkimus ihmisten asenteista, arvoista ja uskomuksista. Ensimmäinen aineiston keruu tehtiin vuosien 1981–1984 välillä ja viimeisin vuosina 2005–2008. Lomakkeessa kysytään sekä yleistä luottamusta (luottamusta ihmisiin) että luottamusta instituutioihin. Tässä artikkelissa vertaamme Suomea muihin maihin ja kat-

somme, miten se sijoittuu sekä yleistyneessä luottamuksessa että institutionaalisessa luottamuksessa.

1990-luvun vaihteessa tehdyn WVS:n toisen kierroksen aineistossa 63 % suomalaisista vastasi, että useimpiin ihmisiin voi luottaa. Norjassa ja Ruotsissa luottavaisten osuus oli suurempi 65–66 %, mutta Tanskassa (58 %) ja Islannissa (44 %) pienempi. Hollannissa luottamuksen taso (53 %) tuli lähelle Pohjoismaiden tasoa. Seuraavalla 1990-luvun puolivälissä tehdyllä kyselykierroksella yleistynyt luottamus oli sekä Ruotsissa että Suomessa selvästi pudonnut aiemmassa, Ruotsissa 60:een ja Suomessa peräti 49 prosenttiin. Norjassa sen sijaan luottamus oli säilynyt entisellä tasolla. Tanska, Hollanti ja Islanti eivät olleet mukana tällä kerralla. Luottamus oli 2000-luvun alkuun mennessä kohentunut Tanskassa, Ruotsissa, Hollannissa ja Suomessa. Luottavaisten osuus oli suurin Tanskassa (67 %), seuraavaksi Ruotsissa (66 %) ja näiden jälkeen tulivat Hollanti (60 %) ja Suomi (58 %). Islannissa luottamus oli laskenut 41 prosenttiin. Norja ei ollut mukana. Viimeisimmällä kyselykierroksella luottamus oli edelleen lisääntynyt Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Sveitsi oli nyt tullut niiden maiden joukkoon, joissa yli puolet (54 %) väestöstä luottaa toisiin ihmisiin. Hollannissa sen sijaan luottamus oli pudonnut 45 prosenttiin. Tanska ei ollut mukana tällä kierroksella. Maiden välisiä vertailuja haittaa se, että viimeisimmässä aallossa aineiston keruutapa vaihteli eri maissa. Useat maat olivat luopuneet käyntihaastattelusta. Lisäksi kyselylomakkeeseen oli tehty useita muutoksia. (Ks. liitetaulukko 1.)

Yleistetyn luottamuksen taso Euroopassa 2000-luvulla

European Social Survey (ESS) on Euroopan tiedesäätiön aloitteesta syntynyt kansainvälinen tutkimusohjelma, jonka tavoitteena on haastattelututkimuksen avulla kartoittaa yhteiskunnalliseen kehitykseen liittyvää arvojen, asenteiden ja käyttäytymisen muutosta. ESS-aineiston keruu toteutettiin ensimmäisen kerran vuonna 2002/2003, minkä jälkeen aineistoa on kerätty joka toinen vuosi. Tällä hetkellä on käytössä neljännen aallon aineisto (ed. 3.0), jossa mukana on 28 maata. Myös tässä hankkeessa on kysymyksiä, jotka koskevat luottamusta muihin ja luottamusta instituutioihin.

Yleistettyä luottamusta mitataan kolmella kysymyksellä, joista voidaan muodostaa summamuuttuja:

A.8. Yleisesti ottaen sanoisitko, että useimpiin ihmisiin voi luottaa vai että koskaan ei voi olla liian varovainen

A.9. Ajatteletko, että useimmat ihmiset yrittävät käyttää sinua hyväkseen, jos voivat, vai yrittävätkö he olla reiluja

A.10. Sanoisitko, että useimmat ihmiset yrittävät olla avuliaita vai, että he ajattelevat vain itseään

Asteikko on 0:sta kymmeneen, jossa 10 tarkoittaa, että useimpiin ihmisiin voi luottaa / useimmat ihmiset ovat reiluja / useimmat ihmiset yrittävät olla avuliaita. Luottamuksen tasoa voidaan kuvata keskiarvolla.

Maria Bäck on ensimmäisen aallon aineistoa käyttäen tutkinut sosiaalista luottamusta Euroopan maissa. Korkean luottamuksen maita olivat Tanska (6,8), Norja (6,5), Suomi (6,3), Ruotsi (6,3) Irlanti (5,8), Sveitsi (5,7) ja Hollanti (5,7). (Bäck 2006, 65; ks. myös Fridberg ja Kangas 2008, 78.) Luottamus instituutioihin oli korkealla osittain samoissa maissa. Tanskalaiset luottivat vahvimmin parlamenttiin (6,2) ja poliitikoihin (5,5). Myös Ruotsissa, Suomessa, Norjassa, Sveitsissä ja näiden lisäksi Luxemburgissa luotettiin keskimäärin instituutioihin. Vähäisen luottamuksen maita olivat entisen Itä-Euroopan maat ja Kreikka. (Bäck 2006, 88–91.)

Vuodesta 2002 vuoteen 2008 muutokset yleistetyssä luottamuksessa (summamuuttuja) ovat Pohjoismaissa olleet vähäisiä ja keskiarvo on ollut yli 6 (liitetaulukko 2). Luottamus toisiin on koko kauden ollut suurinta Tanskassa ja sen jälkeen Norjassa. Seuraavaksi korkein luottamuksen taso on ollut Suomessa ja Ruotsissa, paitsi vuonna 2004 luottamus Islannissa oli keskimäärin korkeampaa kuin Ruotsissa ja Suomessa. Vuonna 2008 luottamuksen taso näyttää hivenen pudonneen Tanskassa, Norjassa ja Suomessa, kun taas Ruotsissa se on kohenemaan päin. Muutokset ovat kuitenkin hyvin pieniä. Vähäisen luottamuksen maihin ovat kuuluneet Turkki, Kreikka, Bulgaria, Puola, Ukraina, Venäjä ja Portugali.

Seuraavassa yleistettyä luottamusta tarkastellaan yksityiskohtaisemmin neljännen kierroksen aineistosta (taulukko 1). Luottamusta kuvaava keskiarvo on korkein Tanskassa, sitten Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Keskiarvot vaihtelevat välillä 6,80–6,32. Lähimmäs Pohjoismaita tulevat Hollanti (5,93), Sveitsi (5,91) ja Englanti (5,52). Perää pitävät mukana olevista maista Turkki, Bulgaria, Romania ja Kreikka. Kun tarkastellaan vahvasti luottavien (arvot 8–10) osuuksia eri maissa (liitetaulukko 3) kärjessä ovat samat maat, joissa luottamusta koskevat keskiarvot ovat korkeita. Tanskassa vahvasti luottavien osuus on korkein (36 %). Seuraavina tulevat Norja, Suomi ja Ruotsi. Heikosti luottavien (arvot 0–3) osuudet ovat suurimmat samoissa maissa, joissa luottamuskeskiarvotkin jäivät matalimmiksi, eli Turkissa,

Kreikassa, Bulgariassa ja Romaniassa. Pohjoismaat sijoittuvat korkeimmalle myös, kun katsotaan keskiarvoja yksittäisissä kysymyksissä.

Taulukko 1. ESS4 2008. Luottamus ihmisiin Euroopassa. Keskiarvot ja -hajonnat maittain.

	A8		A9		A10		Summa A8–A10	
	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	5,13	2,12	5,91	2,01	4,77	2,12	5,28	1,62
Bulgaria	3,45	2,61	4,31	2,49	3,13	2,28	3,62	2,09
Englanti	5,29	2,18	5,69	2,08	5,58	2,03	5,52	1,70
Espanja	4,94	1,99	5,32	1,91	4,53	2,10	4,93	1,60
Hollanti	5,96	2,02	6,40	1,80	5,44	1,96	5,93	1,55
Israel	5,29	2,44	5,49	2,39	4,86	2,38	5,21	1,89
Kreikka	3,92	2,26	3,69	2,14	3,32	2,14	3,65	1,93
Kroatia	4,29	2,48	4,55	2,49	3,60	2,38	4,16	2,07
Kypros	4,48	2,55	4,81	2,08	4,32	2,25	4,54	2,00
Latvia	4,10	2,65	5,31	2,30	5,01	2,49	4,81	2,03
Norja	6,62	1,84	6,89	1,81	6,04	1,88	6,52	1,47
Portugali	3,65	2,35	5,01	2,33	3,84	2,21	4,17	1,83
Puola	4,13	2,38	4,88	2,34	3,66	2,23	4,23	1,81
Ranska	4,46	2,14	5,80	2,08	4,48	2,12	4,92	1,62
Romania	3,82	2,67	3,71	2,56	3,40	2,61	3,63	2,29
Ruotsi	6,35	1,97	6,66	1,90	6,10	1,86	6,37	1,52
Saksa	4,94	2,31	5,94	2,05	5,02	2,13	5,30	1,71
Slovakia	4,14	2,49	4,67	2,48	4,12	2,39	4,32	2,09
Slovenia	4,32	2,45	4,99	2,40	4,82	2,37	4,72	1,95
Suomi	6,45	1,91	6,78	1,81	5,74	1,92	6,32	1,52
Sveitsi	5,72	2,12	6,39	1,99	5,60	2,03	5,91	1,65
Tanska	6,92	2,04	7,27	1,83	6,20	2,00	6,80	1,57
Tsekki	4,80	2,56	5,33	2,33	4,33	2,35	4,82	2,02
Turkki	2,34	2,70	3,06	2,92	2,86	2,87	2,73	2,43
Ukraina	4,11	2,70	4,46	2,59	3,72	2,49	4,09	2,26
Unkari	4,09	2,33	4,58	2,46	4,28	2,36	4,31	1,92
Venäjä	3,98	2,62	4,99	2,65	4,05	2,63	4,36	2,15
Viro	5,44	2,25	5,80	2,25	4,89	2,24	5,39	1,75

Mikä voisi selittää eroja luottamuksessa?

Yksilölliset tekijät

Kun tarkastellaan luottamusta maiden sisällä, naiset näyttävät olevan jonkin verran luottavampia kuin miehet. Poikkeuksen muodostavat Bulgaria ja Portugali, missä miesten luottamus on vahvempaa (summamuuttuja on korkeampi) kuin naisten. Koulutus, erityisesti

korkeakoulututkinto, näyttäisi lisäävän luottamusta muihin. Tanskassa ja Ruotsissa 35–49-vuotiaat luottavat eniten kanssaihmiinsä. Suomessa, Norjassa, Saksassa, Virossa, Ranskassa ikäryhmä luottaa toiseksi eniten, eniten toisiin ihmisiin luottavat näissä maissa yli 65-vuotiaat (liitetaulukot 4–6).

Onnellisiksi itsensä kokevat, olonsa turvalliseksi tuntevat ja elämäänsä tyytyväiset luottavat jonkin verran enemmän toisiin ihmisiin kuin onnettomiksi ja turvattomiksi itsensä kokevat sekä elämäänsä tyytymättömät. Myös se, että pystyy elämään mukavasti tuloillaan tai että tulee tuloillaan toimeen, näyttää lisäävän luottamusta muihin. Kiinnostavaa on kuitenkin se, että Pohjoismaissa ja Sveitsissä myös niillä henkilöillä, joiden on vaikea tai erittäin vaikea tulla toimeen, yleisen luottamuksen keskiarvo on selvästi yli 5, Tanskassa jopa 6,24–6,17 (liitetaulukot 7–9). Sosiaalisen luottamuksen ja yksilötason tekijöiden välillä näyttää olevan yhteys, mutta emme pysty sanomaan, miten päin vaikutus kulkee. Tuntevatko ihmiset itsensä onnellisiksi, tyytyväisiksi ja turvalliseksi, koska luottavat, vai onko vaikutus toiseen suuntaan? (Vrt. myös Delhey ja Newton 2003.)

Kulttuuriset tekijät

Geert Hofstede (2001, 29) erottaa viisi itsenäistä kansallisen kulttuurin erojen dimensiota, joilla on juurensa sellaisissa ongelmissa, jotka kaikkien yhteiskuntien on ratkaistava, mutta joiden ratkaisut vaihtelevat. Nämä ovat valtaerot (*power distance*), epävarmuuden välttäminen¹, individualismi–kollektivismi, maskuliinisuus–feminiinisyys sekä pitkän aikavälin versus lyhyen aikavälin suuntautuminen. Pohjoismaat, mukaan luettuna Suomi ovat individualistisia, feminiinisiä ja valtaeroindeksi samoin kuin turvattomuuden välttämisindeksi ovat matalia, joskin Norja ja Suomi sijoittuvat turvattomuuden välttämisindeksillä jonnekin korkeimman ja matalimman pistemäärän keskivälille. Hofsteden mukaan on havaittu yhteys suurten valtaerojen ja vähäisen luottamuksen välillä. Luottamus ei näytä juurtuvan hierarkkiseen kulttuuriin. (Hofstede 2001, 238; vrt. Rothstein ja Uslaner 2006; Uslaner 2008.) Maat, joissa valtaerot ovat pieniä ja joissa individualismi on vahva (ks. Hofstede 2001, 217), näyttävät olevan korkean luottamuksen maita. Se, että kollektivismi yhdistyy vähäiseen sosiaaliseen luottamukseen, tuntuu paradoksaaliselta. Paradoksi voidaan kuitenkin eliminoida, jos erotetaan sisäpiiri (*in-groups*) ja ulkopiiri (*out-group*) tai vahvat, sitovat (*bonding*) siteet ja heikot, silloittavat (*bridging*) siteet. (Granovetter 1973; Putnam 2000, 22–23.) Kollektivistises-

¹ Tulevaisuutta koskeva epävarmuus on ihmiselämän perusasioita, jonka kanssa yritetään tulla toimeen teknologian, lain, sääntöjen, rituaalien ja uskonnon avulla. Sitä ei pidä sekoittaa riskien välttämiseen. Riski liittyy johonkin tiettyyn tapahtumaan, mutta epävarmuus on diffuusimpi, sille ei voida laskea todennäköisyyttä (Hofstede 2001, 148).

sa kulttuurissa vastakohta näiden kahden välillä on erityisen vahva. Kollektivistisessä kulttuurissa ei luoteta kehen tahansa, vaan luottamus on partikularistista, luottamusta niihin, jotka tunnetaan. Partikularistiset säännöt vallitsevat kollektivistisessä yhteiskunnassa. Individualistisissa yhteiskunnissa sääntönä on universalismi, jokaista kohdellaan yhdenvertaisesti. (Hofstede 2001, 238; vrt. Uslaner 2008.)

Claire Wallace ja Florian Pichler (2007) käyttävät sitovien ja silloittavien siteiden erottelua etsiessään Euroopasta sosiaalisen pääoman regiimejä käyttäen Eurobarometri-aineistoa. Tuloksena analyysistä on 5 ryvästä, joista ensimmäinen, johon sijoittuvat Hollanti, Tanska ja Ruotsi, on hyvin selkeä. Näissä maissa sekä sitovan että silloittavan pääoman indikaattorit saavat korkeita arvoja. Toinen ryvä koostuu Kreikasta, Portugalista, Kyproksesta, Liettuasta ja Bulgariasta. Näissä sitova pääoma on vahva, mutta silloittava pääoma (luottamus) heikko. Kolmannessa ryppäessä on keskimäärin molempien pääomien lajeja, mutta lievä tendenssi sitovaan pääomaan, koska luottamus on heikohkoa. Suomi sijoittuu neljänteen ryppäeseen, jossa on molempia pääoman lajeja, mutta tendenssi silloittavaan pääomaan, koska luottamus on korkealla tasolla. Viidenteen sijoittuvat maat, joissa kumpaakin pääoman lajia on vähän.

Halvorsen (2005) on havainnut, että yleinen luottamus on yhteydessä siihen, missä regiimissä asianomainen asuu. Universaalit etuudet ja vähäinen eriarvoisuus näyttävät edistävän luottamuksen syntymistä.

Luottamus instituutioihin

ESS-haastatteluun on sisällynyt 7 institutionaalista luottamusta koskevaa kysymystä. Lista sisältää parlamentin, oikeusjärjestelmän, poliisin, poliitikot, poliittiset puolueet², Euroopan parlamentin ja YK:n. Ole Listhaug ja Kristen Ringdal (2008) ovat analysoineet luottamusta poliittisiin instituutioihin kyselyn toisen aallon aineistolla. Poliittisessa luottamuksessa oli huomattavaa vaihtelua maiden välillä, keskiarvot vaihtelivat 6–7:stä noin kahteen. Luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin oli Pohjoismaissa edelleen korkealla tasolla moniin maihin verrattuna. Luottamuksessa instituutioihin ei kuitenkaan löydy yhtä selkeää mallia kuin luottamuksessa muihin ihmisiin (vrt. Arts ja Halman 2004). Poliittinen luottamus on vaihdellut hiukan ensimmäisen ja neljännen kierroksen välillä ja muutoksen suunta on vaihdellut maittain ja riippuen siitä mikä instituutio on kyseessä. Muutokset eivät kuitenkaan ole merkittäviä. Poliittinen luottamus on Pohjoismaissa edelleen vahvaa verrattuna muihin

² Puolueet eivät olleet luettelossa ensimmäisellä kierroksella.

maihin (taulukko 2). Luottamuksessa kaikkiin kansallisiin instituutioihin Pohjoismaat ovat kärkiryhmänä. Tanska johtaa neljään instituutioon kohdistuvassa luottamuksessa ja on toisena poliisiin luottamisessa, missä Suomi ottaa kärkisijan (keskiarvo 7,99). Sen sijaan Ruotsissa sekä luottamus oikeusjärjestelmään että poliisiin on jonkin verran vähäisempää kuin Suomessa, Tanskassa ja Norjassa. Suomessa luottamus poliisiin on ollut vahvinta kaikilla neljällä kierroksella. (Vrt. Listhaug ja Ringdal 2008; vrt. myös Kouvo ja Kankainen 2009.)

Taulukko 2. Luottamus instituutioihin Euroopassa 2008. Keskiarvot maittain.

A. Luottamus maan parlamenttiin

Tanska	6,50
Suomi	5,99
Turkki	5,94
Sveitsi	5,83
Norja	5,77
Ruotsi	5,74
Hollanti	5,57
Kypros	5,57
Espanja	5,02
Saksa	4,65
Belgia	4,57
Ranska	4,54
Slovenia	4,41
Englanti	4,32
Slovakia	4,04
Venäjä	3,90
Viro	3,88
Romania	3,86
Israel	3,85
Kreikka	3,55
Portugali	3,50
Tsekki	3,32
Kroatia	2,98
Puola	2,97
Unkari	2,59
Latvia	1,95
Bulgaria	1,87
Ukraina	1,66

B. Luottamus Euroopan parlamenttiin

Kypros	5,99
Romania	5,42
Slovakia	5,20
Suomi	5,15
Belgia	5,14
Hollanti	5,07
Tanska	5,05
Viro	5,01
Norja	4,97
Espanja	4,95
Sveitsi	4,83
Slovenia	4,83
Ruotsi	4,66
Bulgaria	4,63
Ranska	4,62
Puola	4,52
Kreikka	4,43
Portugali	4,33
Saksa	4,30
Unkari	4,04
Venäjä	4,04
Tsekki	3,94
Israel	3,93
Latvia	3,93
Englanti	3,60
Kroatia	3,59
Turkki	3,58
Ukraina	3,58

C. Luottamus poliittisiin puolueisiin

Tanska	5,66
Hollanti	5,20
Suomi	4,97
Norja	4,77
Ruotsi	4,77
Sveitsi	4,68
Kypros	4,35
Belgia	3,99
Englanti	3,63
Slovakia	3,63
Saksa	3,49
Slovenia	3,44
Ranska	3,37
Viro	3,24
Espanja	3,21
Venäjä	3,20
Turkki	3,16
Romania	3,15
Israel	3,05
Tsekki	2,86
Kreikka	2,54
Portugali	2,36
Kroatia	2,30
Puola	2,30
Unkari	2,01
Bulgaria	1,71
Ukraina	1,66
Latvia	1,64

D. Luottamus poliitikoihin

Tanska	5,61
Hollanti	5,22
Sveitsi	4,93
Suomi	4,87
Norja	4,63
Ruotsi	4,62
Kypros	4,50
Belgia	4,04
Slovakia	3,61
Englanti	3,56
Saksa	3,53
Ranska	3,53
Slovenia	3,42
Viro	3,29
Venäjä	3,27
Espanja	3,26
Turkki	3,08
Romania	3,05
Israel	2,85
Tsekki	2,72
Kreikka	2,46
Portugali	2,34
Puola	2,26
Kroatia	2,12
Unkari	1,92
Latvia	1,68
Bulgaria	1,60
Ukraina	1,51

E. Luottamus oikeusjärjestelmään

Tanska	7,28
Suomi	7,10
Norja	6,76
Turkki	6,43
Sveitsi	6,35
Kypros	6,35
Ruotsi	6,09
Hollanti	5,94
Saksa	5,76
Israel	5,41
Englanti	5,17
Ranska	5,08
Belgia	4,94
Viro	4,84
Kreikka	4,75
Espanja	4,30

F. Luottamus poliisiin

Suomi	7,99
Tanska	7,58
Norja	7,04
Sveitsi	6,85
Saksa	6,85
Ruotsi	6,55
Turkki	6,51
Hollanti	6,34
Englanti	6,24
Espanja	6,10
Viro	6,05
Belgia	5,96
Kypros	5,94
Ranska	5,78
Portugali	5,34
Puola	5,12

Slovenia	4,27	Slovenia	5,05
Tsekki	4,20	Kreikka	4,88
Slovakia	4,14	Tsekki	4,81
Venäjä	4,06	Slovakia	4,80
Latvia	4,03	Israel	4,76
Puola	3,87	Latvia	4,61
Portugali	3,83	Kroatia	4,37
Romania	3,80	Romania	4,36
Unkari	3,74	Unkari	4,30
Kroatia	3,13	Venäjä	3,70
Bulgaria	2,29	Bulgaria	3,29
Ukraina	1,91	Ukraina	2,27

Rothstein ja Stolle (2007) sisällyttävät myös hyvinvointipalvelut sellaisiin toimeenpanoinstituutioihin, jotka voivat edistää luottamusta. Luottamusta sosiaaliturvajärjestelmään tai sosiaaliturvaa toimeenpaneviin instituutioihin ei ESS-haastattelussa ole kysytty. Aiemmin WVS:ssä oli sosiaaliturvaa koskeva kysymys, ja se sisällytettiin myös Suomen osatutkimuksen lomakkeeseen vuonna 2005. Lisäksi instituutioiden joukkoon lisättiin Kansaneläkelaitos (Kela). Vastaava kysymys instituutioihin kohdistuvasta luottamuksesta lisättiin TNS Gallupin tekemään Kelan julkisuuskuvaa koskevaan kyselyyn vuonna 2009. Vuonna 2005 suomalaiset luottivat eniten poliisiin (92 %), sitten puolustusvoimiin, tuomioistuimiin ja neljänneksi eniten Kelaan (79 %). Vuonna 2009 poliisi ja puolustusvoimat olivat edelleen luottamusta herättävien instituutioiden kärjessä, mutta Kela oli kiilannut tuomioistuinten edelle, vaikka luottamus siihen oli hiukan vähentynyt. Björn Rönnerstrand ja Susanne Johansson (2008, 13) havaitsivat luottamusta koskevassa tutkimuksessaan, että Ruotsissa luottamus sosiaaliturvaa toimeenpanevaan elimeen (Försäkringskassan) oli vuosien 2002–2005 välillä heikentynyt selvästi.

Luottamus Euroopan parlamenttiin jakautuu hyvin eri tavalla kuin luottamus muihin instituutioihin ja Pohjoismaat hajautuvat tässä kysymyksessä. Suomessa luotetaan Kyproksen, Romanian ja Slovakian jälkeen neljänneksi eniten Euroopan parlamenttiin, Tanskassa seitsemänneksi eniten. EU:n ulkopuolella oleva Norja on listassa yhdeksäntenä ja Ruotsi kolmantenatoista. Kreikka ei ollut mukana kolmannen kierroksen aineistossa, mutta ensimmäisellä kierroksella luottamus Euroopan parlamenttiin oli korkein Kreikassa (5,75) ja toisella kierroksella toiseksi korkein Irlannin jälkeen. Luottamus Euroopan parlamenttiin näyttää kuitenkin heikentyneen ja viimeisellä kierroksella Kreikka on pudonnut sijalle 17.

Instituutioluottamusmuuttujien väliset yhteydet on esitetty taulukossa 3. Luottamus puolueisiin, poliitikoihin ja maan hallitukseen näyttää muodostavan oman ryhmänsä, vaikkakin

luottamus hallitukseen korreloi voimakkaasti myös oikeusjärjestelmään luottamisen kanssa ($r = 0,66$). Luottamus poliisiin ja oikeusjärjestelmään muodostaa toisen ryhmän. Kolmas ryhmä muodostuu luottamuksesta Euroopan parlamenttiin ja YK:hon. Instituutioluottamusmuuttujien ryhmittelemiseksi jatkotarkasteluja varten tehtiin myös faktorianalyysi, joka tuotti koko aineistossa kaksi faktoria. Kaikki kotimaisiin instituutioihin luottamusta mittaavat muuttujat latautuivat yhdelle faktorille ja luottamus Euroopan parlamenttiin ja YK:hon toiselle. Maakohtaisessa tarkastelussa oli kuitenkin enemmän hajontaa. Osassa maita luottamus Euroopan parlamenttiin ja luottamus YK:hon latautuivat omaksi faktorikseen, ja osassa maita myös luottamus oikeusjärjestelmään ja poliisiin latautui eri faktorille kuin luottamus muihin kotimaisiin instituutioihin. Jatkotarkasteluissa käytämme poliittisen luottamuksen mittareina kahta summamuuttujaa, joista ensimmäinen kuvaa luottamusta edustuksellisiin instituutioihin (maan hallitus, puolueet, poliitikot) ja toinen luottamusta toimeenpano-instituutioihin (oikeusjärjestelmä, poliisi).

Taulukko 3. ESS4 2008. Instituutioluottamusmuuttujien väliset yhteydet. (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, rho).

	1	2	3	4	5	6	7
1 Maan hallitus	–	0,655	0,529	0,663	0,632	0,482	0,416
2 Oikeusjärjestelmä	0,655	–	0,692	0,534	0,512	0,407	0,390
3 Poliisi	0,529	0,692	–	0,448	0,412	0,319	0,356
4 Poliitikot	0,663	0,534	0,448	–	0,851	0,520	0,470
5 Poliittiset puolueet	0,632	0,512	0,412	0,851	–	0,534	0,470
6 EU:n parlamentti	0,482	0,407	0,319	0,520	0,534	–	0,752
7 YK	0,416	0,390	0,356	0,470	0,470	0,752	–

Vaikuttaako tyytyväisyys maan hallitukseen, maan talouteen tai tyytyväisyys demokratian toimivuuteen edustuksellisia ja toimeenpanoinstituutioita kohtaan tunnettuun luottamukseen? Näin näyttää olevan, kun tarkastellaan maakohtaisia luottamuskeskiarvoja. Kaikissa maissa luottamus edustuksellisiin instituutioihin on korkeampi hallitukseen tyytyväisten ryhmässä. Esimerkiksi Belgiassa hallitukseen tyytymättömien ryhmässä luottamuskeskiarvo on 3,06 ja hallitukseen tyytyväisten ryhmässä 5,82 (liitetaulukko 11). Suurimmat erot luottamuskeskiarvoissa hallitukseen tyytymättömien ja tyytyväisten välillä ovat Bulgariassa, Romaniassa ja Latviassa. Luottamus edustuksellisiin instituutioihin vaihtelee selvästi kaikissa maissa myös sen mukaan, kuinka tyytyväisiä ollaan maan talouden tilaan. Luottamus tyytymättömien ryhmässä on alhaisin Bulgariassa, Ukrainassa ja Puolassa, luottamuskeskiarvot jäävät alle kahden. Tanskassa ja Ruotsissa luottamuksen keskiarvo edustuksellisiin instituutioihin nousee maan talouteen tyytymättömyydestä huolimatta jo päälle neljän (liitetaulukko 12). Tyytyväisyys demokratian toimivuuteen nostaa myös luottamusta edustuksellisiin

instituutioihin. Tanskaa ja Sveitsiä lukuun ottamatta luottamuskeskiarvot demokratiaan tyytymättömien ryhmässä jäävät alle kolmen, Suomessakin keskiarvo on 2,84. Demokratiaan tyytyväisten luottamus on selvästi korkeampaa, Pohjoismaissa ja Hollannissa keskiarvot ovat kuudesta ylöspäin (liitetaulukko 13).

Tyytyväisyys maan hallitukseen ja maan talouteen sekä demokratian toimivuuteen näyttää lisäävän luottamusta myös toimeenpanoinstituutioihin, vaikkakaan ei yhtä voimakkaasti kuin edustuksellisten instituutioiden kohdalla. Luottamus toimeenpanoinstituutioihin on hallitukseen tyytyväisten joukossa korkein Suomessa (8,31), Norjassa ja Tanskassa. Luottamuserot hallitukseen tyytymättömien ja tyytyväisten välillä ovat kaikissa maissa kuitenkin pienemmät kuin luottamuksessa edustuksellisiin instituutioihin. Myös maan taloudellisen tilanteen vaikutus toimeenpanoinstituutioita kohtaan tunnettuun luottamukseen on heikompi kuin edustuksellisten instituutioiden kohdalla. Demokratian toimivuudella näyttää olevan suurempi vaikutus toimeenpanoinstituutioihin kohdistuvaan luottamukseen kuin maan hallituksella tai taloudella (liitetaulukot 14–16).

Lopuksi

Sosiaalisessa (yleistetyssä) luottamuksessa on suurta vaihtelua eri maiden välillä. Luottamus toisiin ihmisiin oli ESS:n viimeisellä kierroksella edelleen vahvinta Pohjoismaissa ja heikointa Turkissa, Bulgariassa, Portugalissa ja Kreikassa. Muutokset yleistetyssä luottamuksessa ovat vuodesta 2002 vuoteen 2008 olleet Pohjoismaissa vähäisiä, ja luottamus on edelleen korkealla tasolla. Luottamusta kuvaavat keskiarvot vaihtelivat Tanskan 6,80:n ja Suomen 6,32:n välillä. Yksilötason tekijät, erityisesti hyvinvointitekijät näyttävät olevan yhteydessä luottamukseen. Maiden ryhmittäminen korkean, keskitason ja vähäisen luottamuksen maihin saattaa viitata kulttuuristen tekijöiden ja maiden historian vaikutukseen.

Poliittisessa luottamuksessa eli luottamuksessa yhteiskunnallisiin instituutioihin on huomattavaa vaihtelua maiden välillä. Poliittinen luottamus on jonkin verran vaihdellut vuosien 2002 ja 2008 väillä, ja muutoksen suunta on vaihdellut maittain ja riippuen siitä, mikä instituutio on kyseessä. Poliittinen luottamus on Pohjoismaissa edelleen korkealla tasolla verrattuna muihin maihin.

Lähteet

- Andersen Torben N, Holmström Bengt, Honkapohja Seppo, Korkman Sixten, Söderström Hans Tson, Vartiainen Juhana. The Nordic model. Embracing globalization and sharing risks. Helsinki: The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), Taloustieto Oy, 2007.
- Arts Wil, Halman Loek. European value changes in the second age of modernity. Julkaisussa: Arts Wil, Halman Loek (toim.) European values at the turn of the millennium. Leiden: Koninklijke Brill NV, 25–53, 2004.
- Bäck Maria. Socialt förtroende och politisk orientering. Åbo: Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, 2006.
- Coleman James C. Foundations of social theory. Cambridge, MA: The Bellknap Press of Harvard University, 1990.
- Delhey Jan, Newton Kenneth. Who trusts? The origins of social trust in seven societies. *European Societies* 2003; 5: 2, 93–137.
- Freitag Marcus. Social capital in (dis)similar democracies. The development of generalized trust in Japan and Switzerland. *Comparative Political Studies* 2003; 36: 8, 936–966.
- Freitag Marcus. Bowling the state back in. Political institutions and the creation of social capital. *European Journal of Political Research* 2006; 45: 123–152.
- Friedberg Torben, Kangas Olli. The social capital. Julkaisussa: Ervasti Heikki, Fridberg Torben, Hjerm Mikael, Ringdal Kristen (toim.) Nordic social attitudes in a European perspective. Cheltenham: Edward Elgar, 2008, 65–85.
- Gambetta Diego (toim.) Trust. Making and braking of co-operative relations. Oxford: Blackwell, 1988.
- Granovetter Mark. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 1973; 78: 6, 1360–1380.
- Granovetter Mark. Economic action and social structures. The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology* 1985; 91: 3, 481–510.
- Gylfason Thorvaldur, Holmström Bengt, Korkman Sixten, Söderström Hans Tson, Vihriälä Vesa. Nordics in global crisis. Vulnerability and resilience. Helsinki: The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), Taloustieto, 2010.
- Halvorsen Knut. Legitimacy of welfare states in transitions from homogeneity to multiculturalism. A matter of trust? Paper presented for the Espanet 2005 Conference, University of Fribourg, Switzerland, September 22–24, 2005.
- Hellsten Katri, Komu Merja. Enemmistö suomalaisista luottaa Kelaan ja sosiaaliturvajärjestelmään. *Kelan sanomat* 2006a: 2.
- Hellsten Katri, Komu Merja. Luotettavien listalla poliisi kärjessä, Kela neljäntenä. Suomi kuuluu korkean luottamustason maihin. *Sosiaalivakuutus* 2006b; 44: 1, 12–13.
- Hofstede Geert. Culture's consequences. Comparing values, behaviours, institutions, and organisations across nations. Thousand Oaks, CA: Sage, 2001.
- Iisakka Laura. Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Julkaisussa: Iisakkala Laura (toim.) Sosiaalinen pääoma Suomessa – Tilastokatsaus. Helsinki: Tilastokeskus, 2006, 25–32.
- Kotkavirta Jussi. Luottamus instituutioihin ja yksilöllinen hyvinvointi. Julkaisussa: Ilmonen Kai (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: Minerva, SoPhi 42, 2000, 55–68.

- Kouvo Antti, Kankainen Tomi. Sosiaalista pääomaa rakentamassa vai purkamassa? Suomalaiset hyvinvointipalvelut ja yleistynyt luottamus. *Yhteiskuntapolitiikka* 2009; 74: 6, 585–602.
- Kumlin Staffan, Rothstein Bo. Making and breaking social capital. The impact of welfare state institutions. *Comparative Political Studies* 2005; 38: 4, 339–365.
- Listhaug Ole, Ringdal Kristen. Trust in political institutions. Julkaisussa: Ervasti Heikki, Fridberg Torben, Hjerm Mikael, Ringdal Kristen (toim.) *Nordic social attitudes in a European perspective*. Cheltenham: Edward Elgar, 2005, 131–151.
- Newton Kenneth. Political support. Social capital, civil society and political and economic performance. *Political Studies* 2006; 54: 4, 846–864.
- Newton Kenneth. Trust and politics. Julkaisussa: Castiglione Dario, van Deth Jan W, Wolleb Guglielmo (toim.) *The handbook of social capital*. Oxford: Oxford University Press, 2008, 241–272.
- Putnam Robert D. *Making democracy work. Civil traditions in modern Italy*. Princeton (NJ): Princeton University Press, 1993.
- Putnam Robert D. *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York, NY: Simon & Schuster, 2000.
- Rothstein Bo. *Just institutions matter. The moral and political logic of the universal welfare state*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Rothstein Bo. *Social traps and the problem of trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Rothstein Bo, Uslaner Eric M. All for all. Equality, corruption and social trust. *World Politics* 2005; 58: 1, 41–72.
- Rothstein Bo, Stolle Dietlind. The quality of government and social capital. A theory of political institutions and generalised trust. Göteborg: Göteborg University, QOG Working Paper Series 2, 2007.
- Rönnerstrand Björn, Johansson Susanne. *Förtroendet för myndigheter. Riks-SOM-undersökningen 1986–2007*. Göteborg: SOM-Institutet, SOM-rapporter 25, 2008.
- Schyns Peggy, Koop Christel. Political distrust and social capital in Europe and the USA. *Social Indicators Research* 2009.
- Seligman Adam. Luottamuksen ongelma. Julkaisussa: Ilmonen Kai (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: Minerva, SoPhi 42, 2000, 39–54.
- Uslaner Eric M. *The modern foundations of trust*. New York, NY: Cambridge University Press, 2002.
- Uslaner Eric M. Trust as a moral value. Julkaisussa: Castiglione Dario, van Deth Jon W, Wolleb Guglielmo (toim.) *The handbook of social capital*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Wallace Claire, Pilcher Florian. Bridging and bonding social capital. Which is more prevalent in Europe? *European Journal of Social Security* 2007; 9: 1, 29–53.

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1. WVS I-V. Luottamus ihmisiin Euroopassa. Luottavaisten prosenttiosuudet maittain.

Vuosi	1981–1984	1989–1993	1994–1999	1999–2004	2005–2008
Albania			27,0	24,4	
Belgia	28,7	33,2		30,7	
Bulgaria		30,4	28,6	26,9	22,2
Englanti	43,9	43,6	31,0	29,7	30,5
Espanja	34,4	31,3	29,8	34,0	20,0
Hollanti	43,6	53,1		59,8	45,0
Irlanti	41,6	47,4		35,8	
Islanti	41,2	43,6		41,1	
Italia	25,4	34,2		32,6	29,2
Itävalta		31,7		33,9	
Kreikka				23,7	
Kroatia			25,1	18,4	
Kypros					9,9
Latvia		19,0	24,7	17,1	
Liettua		30,8	21,9	24,9	
Luxemburg				26,0	
Malta	10,0	24,0		20,7	
Norja	60,9	65,1	65,3		74,2
Pohjois-Irlanti	45,4	43,6		39,5	
Portugali		21,4		10,0	
Puola		34,5	17,9	18,9	19,0
Ranska	24,0	22,8		22,2	18,8
Romania		16,1	18,7	10,1	20,3
Ruotsi	56,7	66,1	59,7	66,3	68,0
Saksa	30,7	31,8	33,3	37,7	36,8
Slovakia		23,0	27,0	15,7	
Slovenia		17,4	15,5	21,7	18,1
Suomi	57,2	62,7	48,8	58,0	58,9
Sveitsi		43,2	41,0		53,9
Tanska	51,3	57,7		66,5	
Tsekki		30,2	28,5	23,9	
Turkki		10,0	6,5	15,7	4,9
Ukraina			31,0	27,2	27,5
Unkari	33,1	24,6	22,7	21,8	27,6
Valkovenäjä		25,5	24,1	41,9	
Venäjä		37,5	23,9	23,7	26,2
Viro		27,6	21,5	22,8	

Liitetaulukko 2. ESS. Yleistynyt luottamus Euroopassa 2002–2008. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat maittain.

Vuosi	2002		2004		2006		2008	
	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	4,96	1,79	4,94	1,68	5,12	1,70	5,28	1,62
Bulgaria					3,68	2,19	3,62	2,09
Englanti	5,34	1,70	5,47	1,60	5,60	1,62	5,52	1,70
Espanja	4,84	1,84	4,77	1,78	4,98	1,50	4,93	1,60
Hollanti	5,72	1,59	5,82	1,50	5,77	1,51	5,93	1,55
Irlanti	5,80	1,90	6,05	1,83	5,70	1,86		
Islanti			6,49	1,60				
Israel	4,92	2,04					5,21	1,89
Italia	4,40	1,90						
Itävalta	5,31	2,00	5,46	1,83	5,43	1,94		
Kreikka	3,45	2,01	3,56	1,95			3,65	1,93
Kroatia							4,16	2,07
Kypros					4,40	1,91	4,54	2,00
Latvia							4,81	2,03
Luxemburg	5,06	1,81	5,13	1,96				
Norja	6,53	1,49	6,52	1,46	6,64	1,46	6,52	1,47
Portugali	4,43	1,78	4,24	1,65	4,27	1,87	4,17	1,83
Puola	3,81	1,81	3,80	1,85	4,14	1,82	4,23	1,81
Ranska	4,83	1,72	4,91	1,68	4,93	1,63	4,92	1,62
Romania							3,63	2,29
Ruotsi	6,25	1,65	6,16	1,72	6,31	1,57	6,37	1,52
Saksa	5,10	1,70	5,12	1,77	5,17	1,72	5,30	1,71
Slovakia			4,10	1,82	4,38	1,96	4,32	2,09
Slovenia	4,31	2,03	4,42	1,95	4,50	2,01	4,72	1,95
Suomi	6,34	1,55	6,35	1,45	6,44	1,48	6,32	1,52
Sveitsi	5,72	1,60	5,88	1,54	5,93	1,52	5,91	1,65
Tanska	6,81	1,55	6,70	1,65	6,84	1,56	6,80	1,57
Tsekki	4,48	1,91	4,56	1,86			4,82	2,02
Turkki			3,31	2,27			2,73	2,43
Ukraina			4,34	2,05	4,11	2,22	4,09	2,26
Unkari	4,30	1,97	4,21	1,81	4,47	2,12	4,31	1,92
Venäjä					4,21	2,13	4,36	2,15
Viro			5,12	1,72	5,21	1,88	5,39	1,75

Liitetaulukko 3. ESS 2008. Yleistynyt luottamus Euroopan maissa. Prosenttiosuudet luottamuksen voimakkuuden mukaan.

Luottamus	Heikko (0–3)	Keskitasoa (4–7)	Vahva (8–10)
Belgia	14,0	79,1	7,0
Bulgaria	49,7	45,9	4,4
Englanti	12,2	77,3	10,5
Espanja	19,0	76,4	4,6
Hollanti	8,3	78,0	13,7
Israel	17,5	72,2	10,3
Kreikka	51,3	45,2	3,6
Kroatia	37,3	58,1	4,7
Kypros	32,5	59,7	7,8
Latvia	26,8	64,2	9,0
Norja	3,3	71,0	25,7
Portugali	36,7	59,6	3,8
Puola	32,4	64,2	3,4
Ranska	18,5	77,8	3,7
Romania	49,1	46,1	4,9
Ruotsi	4,3	73,1	22,5
Saksa	14,4	76,5	9,0
Slovakia	36,8	56,3	7,0
Slovenia	25,2	67,6	7,1
Suomi	4,6	72,5	22,9
Sveitsi	7,9	76,0	16,1
Tanska	3,1	61,0	36,0
Tsekki	25,7	65,3	9,0
Turkki	66,0	30,7	3,4
Ukraina	38,6	55,4	6,0
Unkari	33,9	61,5	4,6
Venäjä	31,8	62,0	6,3
Viro	13,9	75,3	10,8

Liitetaulukko 4. ESS 2008. Yleistynyt luottamus Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat sukupuolen mukaan.

Sukupuoli	Miehet		Naiset	
	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	5,26	1,65	5,29	1,59
Bulgaria	3,76	2,14	3,52	2,04
Englanti	5,56	1,72	5,49	1,68
Espanja	4,89	1,59	4,97	1,60
Hollanti	5,97	1,51	5,90	1,59
Israel	5,11	1,95	5,30	1,84
Kreikka	3,65	1,90	3,64	1,95
Kroatia	4,06	2,02	4,22	2,13
Kypros	4,50	1,91	4,59	2,08
Latvia	4,86	2,04	4,78	2,02
Norja	6,40	1,47	6,65	1,45
Portugali	4,38	1,83	4,02	1,81
Puola	4,22	1,76	4,23	1,85
Ranska	4,83	1,63	4,99	1,61
Romania	3,70	2,20	3,58	2,36
Ruotsi	6,23	1,50	6,51	1,52
Saksa	5,24	1,71	5,37	1,72
Slovakia	4,21	1,96	4,40	2,17
Slovenia	4,87	1,94	4,58	1,95
Suomi	6,22	1,55	6,43	1,49
Sveitsi	5,79	1,63	6,01	1,66
Tanska	6,56	1,56	7,03	1,54
Tsekki	4,86	1,98	4,77	2,05
Turkki	2,69	2,51	2,77	2,35
Ukraina	3,93	2,20	4,18	2,28
Unkari	4,28	1,89	4,34	1,95
Venäjä	4,14	2,12	4,52	2,14
Viro	5,27	1,69	5,48	1,79

Liitetaulukko 5. ESS 2008. Yleistynyt luottamus Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat koulutustason mukaan.

Koulutustaso	Matala		Keskitaso		Korkea	
	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	5,03	1,71	5,24	1,54	5,58	1,56
Bulgaria	3,63	2,25	3,50	2,00	4,07	1,99
Englanti	5,34	1,81	5,47	1,54	5,81	1,63
Espanja	4,86	1,61	4,87	1,55	5,29	1,57
Hollanti	5,68	1,70	5,90	1,47	6,35	1,35
Israel	4,94	1,92	5,19	1,91	5,61	1,76
Kreikka	3,38	1,87	3,78	1,97	3,90	1,87
Kroatia	3,77	2,05	4,35	2,02	4,59	2,15
Kypros	4,43	2,11	4,38	1,92	5,09	1,91
Latvia	4,78	2,10	4,74	1,97	4,98	2,06
Norja	6,21	1,62	6,38	1,49	6,83	1,30
Portugali	4,05	1,84	4,39	1,77	4,72	1,69
Puola	4,06	1,82	4,24	1,83	4,69	1,64
Ranska	4,77	1,72	4,75	1,56	5,28	1,52
Romania	3,59	2,27	3,75	2,26	3,30	2,44
Ruotsi	6,22	1,62	6,13	1,53	6,75	1,35
Saksa	4,99	1,74	5,23	1,77	5,55	1,59
Slovakia	4,12	2,14	4,32	2,11	4,46	1,96
Slovenia	4,43	1,99	4,77	1,81	5,57	1,90
Suomi	6,17	1,64	6,26	1,51	6,55	1,38
Sveitsi	5,69	1,67	5,87	1,60	6,21	1,67
Tanska	6,28	1,69	6,78	1,51	7,21	1,45
Tsekki	4,67	2,28	4,82	2,01	5,01	1,63
Turkki	2,73	2,50	2,83	2,17	2,52	2,20
Ukraina	3,80	2,34	4,08	2,25	4,17	2,23
Unkari	4,19	1,98	4,28	1,82	4,98	1,68
Venäjä	4,52	2,21	4,24	2,16	4,49	2,05
Viro	5,20	1,79	5,30	1,78	5,82	1,54

Liitetaulukko 6. ESS4 2008. Yleistynyt luottamus Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat ikäluokittain.

Ikäluokitus	15–24		25–34		35–49		50–64		65–	
	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	5,43	1,43	5,17	1,60	5,19	1,66	5,23	1,65	5,41	1,66
Bulgaria	3,48	2,23	3,61	2,08	3,59	2,01	3,63	2,06	3,72	2,16
Englanti	5,41	1,50	5,18	1,66	5,41	1,65	5,55	1,76	6,05	1,75
Espanja	5,02	1,43	5,05	1,57	4,88	1,60	4,88	1,69	4,88	1,65
Hollanti	6,00	1,40	5,76	1,51	5,92	1,57	5,91	1,54	6,08	1,66
Israel	5,14	1,95	5,06	1,97	5,25	1,90	5,25	1,86	5,38	1,78
Kreikka	4,33	1,97	3,63	1,89	3,56	1,91	3,45	1,87	3,40	1,89
Kroatia	4,76	1,91	4,11	2,05	4,11	2,08	3,97	2,06	3,84	2,16
Kypros	4,98	2,14	4,79	1,86	4,35	1,97	4,30	1,91	4,46	2,10
Latvia	5,21	2,04	4,54	2,09	4,90	2,01	4,74	1,98	4,71	2,02
Norja	6,10	1,38	6,47	1,33	6,61	1,43	6,58	1,53	6,67	1,57
Portugali	4,89	1,86	4,12	1,75	4,11	1,76	4,10	1,79	3,95	1,86
Puola	4,57	1,68	4,40	1,67	4,23	1,88	4,06	1,81	3,89	1,93
Ranska	4,96	1,62	4,63	1,59	4,98	1,57	4,77	1,58	5,22	1,72
Romania	3,81	2,37	3,45	2,42	3,66	2,19	3,67	2,25	3,58	2,20
Ruotsi	5,95	1,30	6,14	1,48	6,56	1,47	6,45	1,55	6,49	1,64
Saksa	5,32	1,56	5,08	1,64	5,34	1,70	5,26	1,74	5,43	1,81
Slovakia	4,87	1,99	4,23	2,09	4,53	1,87	4,30	2,12	3,82	2,19
Slovenia	4,78	1,71	4,78	1,96	4,63	1,88	4,58	1,98	4,87	2,15
Suomi	6,27	1,30	6,32	1,42	6,35	1,49	6,29	1,51	6,38	1,76
Sveitsi	6,01	1,40	5,67	1,63	5,90	1,64	6,00	1,75	5,92	1,69
Tanska	6,22	1,48	6,76	1,38	7,00	1,53	6,82	1,61	6,84	1,66
Tsekki	5,37	2,14	5,04	2,01	4,68	2,04	4,68	1,90	4,51	1,96
Turkki	2,84	2,38	2,69	2,34	2,93	2,46	2,47	2,47	2,25	2,52
Ukraina	4,20	2,09	3,59	2,01	4,15	2,36	4,29	2,30	4,07	2,31
Unkari	4,77	1,91	4,45	1,74	4,28	1,92	4,13	1,92	4,14	2,01
Venäjä	4,86	1,96	4,26	2,15	4,23	2,09	4,34	2,12	4,12	2,33
Viro	5,15	1,48	5,35	1,68	5,39	1,78	5,33	1,83	5,65	1,83

Liitetaulukko 7. ESS4 2008. Yleistynyt luottamus Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat turvallisuuden tunteen mukaan.

Tuntee olonsa	Hyvin turvalliseksi		Turvalliseksi		Turvattomaksi		Hyvin turvattomaksi	
	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	5,37	1,77	5,36	1,52	5,00	1,65	4,18	1,70
Bulgaria	3,49	2,17	3,88	2,17	3,59	1,96	2,94	1,96
Englanti	5,87	1,81	5,68	1,58	5,20	1,63	4,66	1,89
Espanja	5,18	1,62	4,95	1,60	4,68	1,55	4,70	1,62
Hollanti	6,31	1,50	5,99	1,50	5,42	1,60	4,89	1,64
Israel	5,26	1,97	5,33	1,73	4,80	1,99	4,38	2,23
Kreikka	3,99	1,91	3,68	1,90	3,72	1,96	2,70	1,63
Kroatia	4,33	2,12	4,19	2,03	3,65	2,06	3,47	1,87
Kypros	4,85	1,99	4,39	1,91	4,27	2,04	4,06	2,53
Latvia	5,89	2,26	5,16	1,94	4,54	1,93	3,42	2,11
Norja	6,67	1,43	6,46	1,45	5,91	1,50	6,20	1,65
Portugali	5,11	2,17	4,24	1,70	3,75	1,78	3,36	1,99
Puola	4,39	1,84	4,27	1,79	4,06	1,77	3,51	1,73
Ranska	5,01	1,67	4,99	1,50	4,81	1,64	4,32	1,70
Romania	3,85	2,36	3,77	2,23	3,17	2,31	2,98	2,46
Ruotsi	6,55	1,46	6,37	1,47	5,90	1,65	5,62	1,99
Saksa	5,59	1,69	5,42	1,67	4,65	1,73	4,61	1,54
Slovakia	4,95	1,90	4,50	2,09	4,01	1,99	3,15	2,03
Slovenia	5,08	2,04	4,67	1,83	4,07	2,15	4,14	2,08
Suomi	6,42	1,56	6,33	1,45	6,00	1,62	5,61	1,99
Sveitsi	6,12	1,67	5,83	1,59	5,54	1,58	5,47	2,17
Tanska	6,91	1,56	6,78	1,51	6,55	1,71	6,37	1,72
Tsekki	4,93	2,04	5,00	1,96	4,48	1,97	3,64	2,51
Turkki	2,92	2,78	2,62	2,31	2,84	2,21	2,79	2,52
Ukraina	4,26	2,37	4,45	2,15	3,98	2,24	3,41	2,30
Unkari	4,77	1,92	4,42	1,92	4,10	1,80	3,64	1,97
Venäjä	4,82	2,29	4,45	2,08	4,14	2,08	3,78	2,23
Viro	5,56	1,82	5,51	1,70	5,21	1,76	4,86	1,76

Liitetaulukko 8. ESS4 2008. Yleistynyt luottamus Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat onnellisuuden mukaan.

Onnellisuus	Onnettomat (0–3)		(4–7)		Onnelliset (8–10)	
	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	4,11	2,22	4,95	1,54	5,49	1,58
Bulgaria	3,16	2,19	3,71	1,92	3,86	2,26
Englanti	4,02	1,76	5,27	1,64	5,78	1,65
Espanja	4,05	1,65	4,70	1,57	5,10	1,59
Hollanti	4,66	2,14	5,53	1,57	6,13	1,48
Israel	3,75	2,03	5,01	1,64	5,42	1,97
Kreikka	2,81	1,94	3,73	1,85	3,67	2,00
Kroatia	2,91	1,91	3,88	2,01	4,59	2,05
Kypros	3,77	1,92	4,33	2,09	4,72	1,91
Latvia	3,69	2,06	4,66	1,83	5,37	2,17
Norja	4,57	2,16	6,16	1,36	6,69	1,44
Portugali	3,59	1,91	3,99	1,69	4,54	1,93
Puola	2,99	1,77	4,06	1,67	4,51	1,84
Ranska	3,62	1,61	4,71	1,55	5,19	1,61
Romania	2,83	2,04	3,69	2,19	3,81	2,51
Ruotsi	4,44	1,89	6,08	1,41	6,56	1,50
Saksa	4,51	2,15	5,03	1,66	5,59	1,65
Slovakia	2,95	2,00	3,94	1,99	5,09	1,99
Slovenia	3,60	2,49	4,50	1,82	5,00	1,95
Suomi	4,44	1,78	5,85	1,57	6,52	1,44
Sveitsi	4,48	1,78	5,30	1,63	6,16	1,57
Tanska	5,60	2,30	6,34	1,59	6,91	1,53
Tsekki	3,39	2,06	4,52	1,86	5,30	2,02
Turkki	2,03	2,13	2,60	2,27	3,43	2,69
Ukraina	3,24	2,30	4,23	2,15	4,62	2,21
Unkari	3,57	1,84	4,24	1,79	4,86	2,04
Venäjä	3,47	2,12	4,22	2,03	5,00	2,17
Viro	4,44	1,99	5,26	1,64	5,75	1,77

Liitetaulukko 9. ESS4 2008. Yleistynyt luottamus Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat elämään tyytyväisyyden mukaan.

Elämään tyytyväisyys	Tyytymättömät (0–3)		(4–7)		Tyytyväiset (8–10)	
	Ka	Sd	Ka	Ka	Sd	Ka
Belgia	4,24	1,79	4,96	1,54	5,60	1,57
Bulgaria	3,13	2,11	3,93	1,96	3,84	2,26
Englanti	4,10	1,87	5,38	1,62	5,83	1,63
Espanja	3,97	1,63	4,76	1,6	5,13	1,56
Hollanti	4,29	2,07	5,49	1,57	6,21	1,44
Israel	3,90	2,12	5,01	1,63	5,44	1,97
Kreikka	3,01	2,16	3,75	1,81	3,74	1,97
Kroatia	3,13	2,13	3,97	1,96	4,60	2,07
Kypros	3,99	2,26	4,55	2,03	4,56	1,93
Latvia	3,84	1,92	4,72	1,83	5,62	2,15
Norja	5,28	1,88	6,15	1,39	6,71	1,43
Portugali	3,71	1,87	4,20	1,77	4,46	1,88
Puola	3,06	1,68	4,13	1,75	4,54	1,79
Ranska	3,92	1,8	4,90	1,46	5,31	1,56
Romania	2,82	1,97	3,77	2,17	3,83	2,49
Ruotsi	4,88	1,93	6,10	1,42	6,54	1,49
Saksa	4,44	1,97	5,08	1,6	5,64	1,68
Slovakia	3,21	1,93	4,00	1,99	5,05	2,01
Slovenia	3,75	2,39	4,49	1,81	5,09	1,93
Suomi	4,33	1,63	5,74	1,58	6,56	1,41
Sveitsi	4,74	1,71	5,26	1,7	6,19	1,53
Tanska	5,51	2,03	6,15	1,58	6,93	1,53
Tsekki	3,52	2,09	4,51	1,89	5,46	1,93
Turkki	1,94	2,38	2,68	2,1	3,02	2,56
Ukraina	3,54	2,32	4,48	2,04	4,62	2,32
Unkari	3,67	1,9	4,32	1,74	4,99	2,09
Venäjä	3,49	2,13	4,35	1,97	5,25	2,19
Viro	4,56	1,9	5,28	1,64	5,91	1,72

Liitetaulukko 10. ESS4 2008. Yleistynyt luottamus Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat tulojen riittävyyden mukaan.

Tulojen riittävyys	Elää mukavasti		Selviytyy		Vaikeuksia		Suuria vaikeuksia	
	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	5,62	1,47	5,31	1,58	4,61	1,72	4,77	1,74
Bulgaria	4,39	2,06	3,71	1,97	3,60	2,02	3,52	2,26
Englanti	5,89	1,57	5,50	1,67	4,94	1,75	4,63	2,02
Espanja	5,12	1,44	4,98	1,62	4,64	1,60	4,34	1,96
Hollanti	6,26	1,40	5,74	1,54	5,10	1,83	4,94	1,93
Israel	5,64	1,80	5,27	1,81	4,96	1,95	4,56	2,17
Kreikka	4,00	1,85	3,90	1,96	3,53	1,92	3,07	1,74
Kroatia	4,68	1,95	4,11	2,06	3,93	2,13	3,46	2,21
Kypros	4,69	1,85	4,68	1,91	4,31	2,19	3,98	2,13
Latvia	5,64	2,04	5,14	1,93	4,63	2,03	4,29	2,07
Norja	6,68	1,40	6,38	1,44	5,81	1,82	5,36	1,76
Portugali	4,68	1,90	4,28	1,73	4,19	1,83	3,38	1,93
Puola	4,49	1,73	4,38	1,74	3,83	1,88	3,58	2,12
Ranska	5,30	1,51	4,81	1,55	4,33	1,88	4,24	1,98
Romania	3,82	2,43	3,73	2,26	3,59	2,27	3,22	2,21
Ruotsi	6,50	1,45	6,31	1,51	5,69	1,80	5,46	1,92
Saksa	5,70	1,61	5,22	1,64	4,89	1,96	4,47	2,08
Slovakia	4,69	1,88	4,61	2,06	3,85	2,03	3,17	2,09
Slovenia	5,09	1,88	4,63	1,84	4,10	2,13	3,05	2,31
Suomi	6,56	1,41	6,33	1,50	5,89	1,71	5,68	1,78
Sveitsi	6,23	1,58	5,68	1,58	5,16	1,75	5,59	1,68
Tanska	6,88	1,55	6,70	1,55	6,24	1,87	6,17	1,95
Tsekki	4,91	1,83	5,01	1,94	4,60	2,09	3,81	2,40
Turkki	3,25	2,37	2,83	2,21	2,60	2,54	2,53	2,54
Ukraina	3,81	2,81	4,29	2,15	4,16	2,24	3,84	2,32
Unkari	4,58	2,12	4,48	1,82	4,23	2,00	3,92	1,91
Venäjä	4,46	2,06	4,59	2,09	4,26	2,14	4,07	2,19
Viro	5,71	1,59	5,49	1,70	5,10	1,84	4,91	1,87

Liitetaulukko 11. ESS4 2008. Luottamus edustuksellisiin instituutioihin Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat maan hallitukseen tyytyväisyyden mukaan.

Tyytyväisyys hallitukseen	Tyytymättömät				Tyytyväiset	
	(0–3)		(4–7)		(8–10)	
	Ka	Sd	Ka	Sd	Ka	Sd
Belgia	3,06	1,78	4,97	1,50	5,82	1,98
Bulgaria	1,09	1,31	3,28	2,12	5,88	2,52
Englanti	2,76	1,81	4,84	1,64	5,91	2,26
Espanja	2,86	1,74	4,44	1,72	6,04	1,83
Hollanti	2,94	1,62	5,58	1,34	6,68	1,11
Israel	2,08	1,79	4,16	1,78	4,79	2,32
Kreikka	2,33	1,78	3,76	1,98	4,74	2,34
Kroatia	1,62	1,52	3,84	1,81	5,25	2,40
Kypros	3,47	2,29	4,70	1,79	5,84	2,01
Latvia	1,34	1,49	3,57	2,02	5,22	3,04
Norja	3,43	1,81	5,29	1,47	6,74	1,29
Portugali	1,97	1,69	3,72	1,80	3,81	2,38
Puola	1,72	1,45	3,27	1,63	4,07	1,88
Ranska	2,84	1,68	4,48	1,51	5,43	2,04
Romania	2,07	1,96	4,33	2,05	6,37	2,64
Ruotsi	3,84	2,08	5,22	1,58	6,22	1,61
Saksa	2,57	1,61	4,54	1,55	5,76	1,79
Slovakia	2,20	1,70	4,22	1,69	5,49	2,19
Slovenia	2,90	1,93	4,19	1,77	4,65	2,13
Suomi	3,00	1,90	5,29	1,55	6,64	1,41
Sveitsi	3,21	1,86	5,14	1,41	6,22	1,43
Tanska	5,02	2,02	6,00	1,55	6,73	1,60
Tsekki	2,07	1,79	3,65	1,80	4,83	2,43
Turkki	2,74	2,44	4,89	2,57	5,11	2,63
Ukraina	1,35	1,55	2,79	1,95	3,85	2,32
Unkari	1,75	1,63	3,60	2,03	5,03	2,78
Venäjä	2,12	1,87	3,66	2,00	5,05	2,26
Viro	2,36	1,69	4,47	1,63	6,10	1,89

Liitetaulukko 12. ESS4 2008. Luottamus edustuksellisiin instituutioihin Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat maan talouteen tyytyväisyyden mukaan.

Tyytyväisyys maan talouteen	Tyytymättömät (0–3)		(4–7)		Tyytyväiset (8–10)	
	Ka	Sd	Ka	Ka	Sd	Ka
Belgia	3,26	1,72	4,65	1,63	5,23	1,86
Bulgaria	1,32	1,44	2,83	2,12	5,04	3,15
Englanti	3,18	1,69	4,69	1,80	6,08	1,95
Espanja	3,20	1,63	4,51	1,76	5,63	1,94
Hollanti	4,07	1,56	5,51	1,44	5,77	1,28
Israel	2,38	1,84	3,68	1,90	4,05	2,19
Kreikka	2,45	1,61	3,94	1,85	4,87	2,00
Kroatia	1,94	1,56	3,32	1,95	3,54	2,14
Kypros	4,32	2,09	4,95	1,81	5,10	1,91
Latvia	1,48	1,38	3,09	1,98	3,78	2,79
Norja	3,91	1,63	4,94	1,61	5,56	1,56
Portugali	2,22	1,63	3,82	1,83	4,82	2,09
Puola	1,73	1,41	2,82	1,65	3,51	1,90
Ranska	3,28	1,63	4,68	1,50	5,07	1,91
Romania	2,34	2,02	4,20	2,19	5,50	2,62
Ruotsi	4,34	1,77	5,21	1,62	5,79	1,61
Saksa	3,11	1,69	4,34	1,60	4,74	1,76
Slovakia	2,61	1,85	4,05	1,72	5,17	2,08
Slovenia	2,98	1,89	4,14	1,73	4,88	2,19
Suomi	3,89	1,81	5,22	1,65	6,06	1,51
Sveitsi	4,24	1,90	5,21	1,54	5,54	1,44
Tanska	4,93	2,01	5,94	1,74	6,40	1,42
Tsekki	2,23	1,69	3,53	1,90	4,55	2,28
Turkki	3,20	2,49	4,99	2,58	5,35	2,47
Ukraina	1,46	1,48	2,59	1,95	2,62	2,19
Unkari	1,86	1,54	3,60	1,93	5,19	2,66
Venäjä	2,68	1,90	4,12	2,01	4,97	2,36
Viro	2,62	1,64	4,31	1,78	4,98	1,92

Liitetaulukko 13. ESS4 2008. Luottamus edustuksellisiin instituutioihin Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat demokratian toimivuuteen tyytyväisyyden mukaan.

Tyytyväisyys demokratian toimivuuteen	Tyytymättömät		(4–7)		Tyytyväiset	
	(0–3)				(8–10)	
	Ka	Sd	Ka	Ka	Sd	Ka
Belgia	2,59	1,72	4,48	1,63	5,45	1,86
Bulgaria	1,16	1,44	2,78	2,12	4,89	3,15
Englanti	2,35	1,69	4,21	1,80	5,37	1,95
Espanja	2,34	1,63	3,87	1,76	5,02	1,94
Hollanti	2,80	1,56	5,31	1,44	6,35	1,28
Israel	1,87	1,84	3,70	1,90	3,86	2,19
Kreikka	1,77	1,61	3,23	1,85	4,57	2,00
Kroatia	1,54	1,56	3,12	1,95	4,22	2,14
Kypros	2,53	2,09	4,53	1,81	5,69	1,91
Latvia	1,16	1,38	2,38	1,98	3,34	2,79
Norja	2,58	1,63	4,79	1,61	5,90	1,56
Portugali	1,74	1,63	3,40	1,83	4,30	2,09
Puola	1,49	1,41	2,80	1,65	3,63	1,90
Ranska	2,56	1,63	4,29	1,50	5,14	1,91
Romania	2,09	2,02	4,05	2,19	5,64	2,62
Ruotsi	2,88	1,77	4,82	1,62	6,00	1,61
Saksa	2,37	1,69	4,00	1,60	5,07	1,76
Slovakia	2,28	1,85	3,97	1,72	5,62	2,08
Slovenia	2,62	1,89	4,08	1,73	5,04	2,19
Suomi	2,84	1,81	5,02	1,65	6,28	1,51
Sveitsi	3,05	1,90	4,78	1,54	5,83	1,44
Tanska	3,37	2,01	5,35	1,74	6,55	1,42
Tsekki	1,90	1,69	3,18	1,90	4,29	2,28
Turkki	2,74	2,49	4,92	2,58	5,33	2,47
Ukraina	1,27	1,48	2,33	1,95	2,44	2,19
Unkari	1,51	1,54	3,03	1,93	4,21	2,66
Venäjä	2,45	1,90	3,99	2,01	5,45	2,36
Viro	2,14	1,64	3,95	1,78	5,37	1,92

Liitetaulukko 14. ESS4 2008. Luottamus toimeenpanoinstituutioihin Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat maan hallitukseen tyytyväisyyden mukaan.

Tyytyväisyys maan hallitukseen	Tyytymättömät (0–3)		(4–7)		Tyytyväiset (8–10)	
	Ka	Sd	Ka	Ka	Sd	Ka
Belgia	4,65	2,13	5,98	1,71	6,80	2,11
Bulgaria	2,11	2,01	4,33	2,53	6,28	2,84
Englanti	5,00	2,14	6,35	1,78	7,02	2,51
Espanja	4,42	1,94	5,59	1,82	6,53	1,95
Hollanti	4,34	2,08	6,31	1,45	7,38	1,35
Israel	4,16	2,48	5,81	2,00	6,37	2,52
Kreikka	4,28	2,36	5,77	2,24	6,68	2,07
Kroatia	2,99	2,05	4,98	2,01	5,45	2,73
Kypros	5,13	2,49	6,09	2,08	6,88	2,04
Latvia	4,03	2,43	5,53	2,21	6,79	2,60
Norja	5,91	2,19	7,05	1,61	7,92	1,44
Portugali	4,00	2,00	5,23	1,92	5,45	2,48
Puola	3,83	2,08	5,11	1,73	5,62	2,12
Ranska	4,63	2,15	5,98	1,67	6,52	2,15
Romania	2,92	2,36	5,04	2,25	6,58	2,61
Ruotsi	5,62	2,09	6,38	1,77	7,13	1,79
Saksa	5,38	2,23	6,76	1,71	7,53	1,85
Slovakia	3,23	2,09	4,78	2,01	5,97	2,44
Slovenia	3,80	2,17	5,08	1,93	5,43	2,38
Suomi	6,17	2,13	7,57	1,45	8,31	1,19
Sveitsi	5,12	2,29	6,55	1,59	7,54	1,60
Tanska	6,99	2,04	7,44	1,62	7,90	1,63
Tsekki	3,77	2,17	5,03	2,03	6,12	2,20
Turkki	5,57	3,34	7,01	2,66	7,30	3,00
Ukraina	1,90	2,09	2,97	2,01	2,72	2,39
Unkari	3,64	2,25	5,54	2,01	5,91	2,73
Venäjä	2,73	2,31	4,06	2,24	5,32	2,67
Viro	4,58	2,22	6,22	1,77	7,30	2,14

Liitetaulukko 15. ESS4 2008. Luottamus toimeenpanoinstituutioihin Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat maan talouteen tyytyväisyyden mukaan.

Tyytyväisyys maan talouteen	Tyytymättömät		(4–7)		Tyytyväiset	
	(0–3)				(8–10)	
	Ka	Sd	Ka	Ka	Sd	Ka
Belgia	4,65	2,18	5,82	1,79	6,62	1,97
Bulgaria	2,34	2,22	3,85	2,56	5,57	3,59
Englanti	5,24	2,17	6,30	1,82	7,30	2,37
Espanja	4,67	2,00	5,65	1,79	6,63	1,86
Hollanti	4,94	2,13	6,29	1,51	6,71	1,61
Israel	4,40	2,46	5,41	2,24	5,79	2,59
Kreikka	4,43	2,39	5,85	2,22	7,59	1,75
Kroatia	3,31	2,25	4,39	2,10	5,29	2,97
Kypros	5,28	2,30	6,37	2,08	6,84	2,01
Latvia	4,09	2,43	5,45	2,37	5,19	3,07
Norja	5,80	2,23	6,79	1,78	7,36	1,64
Portugali	4,23	2,03	5,24	1,96	5,41	2,40
Puola	3,63	2,07	4,83	1,88	5,35	2,12
Ranska	4,99	2,12	6,09	1,67	6,77	2,66
Romania	3,17	2,50	4,89	2,38	6,09	2,65
Ruotsi	5,73	2,10	6,44	1,76	7,06	1,83
Saksa	5,72	2,22	6,64	1,82	7,06	1,78
Slovakia	3,37	2,34	4,73	2,02	5,64	2,33
Slovenia	3,88	2,08	5,01	2,05	5,88	2,32
Suomi	6,39	2,21	7,54	1,50	8,04	1,41
Sveitsi	5,89	2,18	6,57	1,69	7,15	1,73
Tanska	6,57	2,21	7,38	1,64	7,89	1,57
Tsekki	3,78	2,13	5,01	2,09	6,24	2,11
Turkki	6,05	3,28	6,96	2,73	7,39	2,90
Ukraina	1,90	2,06	3,38	2,17	3,03	1,69
Unkari	3,76	2,32	5,32	2,08	6,37	2,64
Venäjä	3,22	2,37	4,46	2,30	5,23	3,14
Viro	4,71	2,24	6,16	1,89	6,95	1,91

Liitetaulukko 16. ESS4 2008. Luottamus toimeenpanoinstituutioihin Euroopan maissa. Luottamuskeskiarvot ja -hajonnat demokratian toimivuuteen tyytyväisyyden mukaan.

Tyytyväisyys demokratian toimivuuteen	Tyytymättömät (0–3)		(4–7)		Tyytyväiset (8–10)	
	Ka	Sd	Ka	Ka	Sd	Ka
	Belgia	3,87	2,11	5,67	1,71	6,89
Bulgaria	2,16	2,09	3,89	2,53	5,86	3,32
Englanti	4,47	2,16	5,98	1,84	7,06	1,86
Espanja	3,64	1,87	5,20	1,75	6,11	1,92
Hollanti	3,69	1,91	6,08	1,46	7,27	1,26
Israel	3,62	2,51	5,44	1,98	6,21	2,43
Kreikka	3,50	2,35	5,29	2,14	6,73	1,84
Kroatia	2,85	2,14	4,35	2,08	5,46	2,21
Kypros	3,78	2,33	5,84	2,03	7,08	1,89
Latvia	3,68	2,40	4,95	2,26	6,46	2,72
Norja	5,03	2,31	6,63	1,69	7,65	1,53
Portugali	3,73	2,07	5,01	1,86	6,19	1,93
Puola	3,32	1,97	4,73	1,83	5,89	1,95
Ranska	4,38	2,14	5,78	1,74	6,68	1,86
Romania	2,75	2,36	4,86	2,30	6,26	2,48
Ruotsi	4,85	2,24	6,07	1,81	7,10	1,62
Saksa	4,98	2,26	6,34	1,83	7,43	1,61
Slovakia	3,09	2,06	4,61	1,94	6,26	2,35
Slovenia	3,30	2,03	4,98	1,91	6,25	2,15
Suomi	5,84	2,06	7,36	1,52	8,26	1,20
Sveitsi	4,83	2,17	6,18	1,75	7,30	1,52
Tanska	5,69	2,49	6,86	1,76	7,96	1,43
Tsekki	3,32	2,03	4,68	2,00	6,24	2,13
Turkki	5,48	3,43	7,00	2,63	7,74	2,64
Ukraina	1,70	2,04	2,82	2,07	2,61	2,10
Unkari	3,18	2,17	5,11	1,99	6,23	2,70
Venäjä	2,90	2,19	4,36	2,29	5,59	2,68
Viro	4,10	2,21	5,90	1,86	7,32	1,74